

Պատյանով մարդը

հեղինակ՝ Անտոն Չեխով
թարգմանիչ՝ Սերգո Պայազաս

Միրոնսուիցկոյե գյուղի ծայրին, տանուտեր Պրոկոֆիի մարագում կանգ առան գիշերելու ուշացած որսորդները: Երկու հոգի էին նրանք, անասնաբույժ Իվան Իվանիչը և գիմնազիայի ուսուցիչ Բուրկինը: Իվան Իվանիչը բավականին տարօրինակ և կրկնակի ազգանուն ուներ՝ Չիմշա-Հիմալայսկի, որը բոլորովին չէր սագում նրան, և ամբողջ նահանգում նրան ուղղակի անուն-հայրանունով էին կանչում: Նա ապրում էր քաղաքի մոտ՝ ձիաբուծարանում և այժմ որսի էր եկել, որպեսզի մի քիչ մաքուր օդ շնչի: Իսկ գիմնազիայի ուսուցիչ Բուրկինն ամեն ամառ հյուր էր դալիս կոմս Պ-ի մոտ և վաղուց արդեն այս շրջանում տանու մարդ էր համարվում:

Նրանք չէին քնել: Իվան Իվանիչը, որ մի բարձրահասակ, նիհար ծերունի էր երկար բեղերով, նստել էր դուրսը, մուտքի մոտ և ծխամորճ էր քաշում, նրան լուսավորում էր լուսինը: Բուրկինը պառկել էր ներսը խոտի վրա և մթի մեջ չէր երևում:

Չանազան պատմություններ էին իրար պատմում: Իմիջիայոց խոսում էին, թե տանուտերի կինը՝ Մավրան, որ մի շատ առողջ ու ոչ թեթևամիտ կին է, ամբողջ կյանքում իր հայրենի գյուղից բացի, ոչ մի տեղ չի գնացել, երբեք ո՛չ քաղաք է տեսել, ո՛չ երկաթուղի, իսկ վերջին տասը տարին էլ ամբողջ ժամանակ նստում է վառարանի հետևը և միմիայն գիշերներն է դուրս գալիս փողոց,

— Այդտեղ ինչ զարմանալի բան կա,— ասաց Բուրկինը:— Բնավորությամբ մենասեր մարդիկ, որոնք մենակյաց խեցգետնի կամ խխունջի նման աշխատում են իրենց կեղևի մեջ քաշվել, քիչ չեն այս աշխարհում: Գուցե ատավիզմի մի երևույթ է այդ, վերադարձ դեպի այն ժամանակները, երբ մարդու նախահայրը դեռևս հանրակյաց կենդանի չէր և միայնակ էր ապրում իր որջի մեջ, կամ գուցե պարզապես մարդկային բնավորության բազմատեսակ երևույթներից մեկն է այդ, ի՛նչ իմանաս: Ես բնագետ չեմ և իմ գործը չէ այդ կարգի խնդիրներ շոշափելը, ես ուզում եմ միայն ասել, որ այդպիսի մարդիկ, ինչպես Մավրան է, հազվագյուտ երևույթ չեն: Ա՛յ, հեռու չգնանք, մի երկու ամիս առաջ մեր քաղաքում մեռավ մի ոմն Բելիկով, որը հունարենի ուսուցիչ էր, իմ ընկերը: Դուք, իհարկե, նրա մասին լսած կլինեք: Նա նշանավոր էր այն բանով, որ միշտ, նույնիսկ շատ լավ եղանակին էլ կրկնակոշիկներով ու հովանոցով էր տնից դուրս գալիս և անպատճառ բամբակած տաք վերարկու էր հագնում: Նրա հովանոցն էլ պատյանի մեջ էր պահվում, ժամացույցն էլ մոխրագույն զամշից կարված պատյանում էր և երբ դանակը հանում էր մատիտ սրելու, դանակն էլ փոքրիկ պատյանի մեջ էր լինում: Նրա երեսն էլ կարծես նույնպես պատյանի մեջ էր, որովհետև միշտ վերարկուի բարձրացրած օձիքի մեջ էր թաքցնում: Նա մուգ ակնոց էր դնում, միշտ հագնում էր ֆուֆայկա, ականջները բամբակ խրում և երբ նստում էր կառք, հրամայում էր վերևը ծածկել: Մի խոսքով այդ մարդու մեջ մի մշտական ու անհաղթելի ձգտում էր նկատվում՝ պատել իրեն կեղևով, մի այնպիսի, այսպես ասած,

պատյան ստեղծել իր համար, որն առանձնացներ նրան, պաշտպաներ դրսի ազդեցությունից: Իրականությունը նրան գրգռում, վախեցնում, մշտական անհանգստության մեջ էր պահում, և շատ հավանական է, հենց այն բանի համար, որ կարողանա արդարացնել իր այդ վախկոտությունը, իր զգվանքը դեպի իրականը, նա շարունակ գտնում էր անցյալը և այնպիսի բաներ, որ երբեք չեն եղել: Հին լեզուներն էլ, որոնք նա ավանդում էր, նրա համար էապես նույն կրկնակոշիկներն ու հովանոցն էին, ուր նա թաքնվում էր իրական կյանքից:

— Օ՛, ինչքան հնչո՛ւն, ինչքան դեղեցի՛կ է հունարեն լեզուն,— ասում էր նա քաղցր արտահայտությամբ, և կարծես ի հաստատումն իր ասածի, աչքերը կկոցում էր ու մատը բարձրացնելով արտասանում.— ա՛նթրոպոս:

Բելիկովն իր միտքն էլ աշխատում էր պատյանի մեջ պահել: Նրա համար պարզ էին միայն այն շրջաբերականներն ու լրագրական հոդվածները, որոնց մեջ մի որևէ բան էր արգելվում: Երբ շրջաբերականում արգելում էին աշակերտներին երեկոյան ժամը իննից հետո դուրս գալ տնից կամ մի որևէ հոդվածում արգելվում էր մարմնային սերը, այդ նրա համար միանգամայն պարզ և հասկանալի էր. արգելված է և վե՛րջ: Իսկ այն բոլորի մեջ, ինչ չէր արգելվում և թույլատրելի էր, նրա կարծիքով, միշտ մի որևէ կասկածելի, մույթ ու անորոշ տարր էր թաքնված: Երբ թույլատրվում էր քաղաքում դրամատիկական խմբակ, կամ ընթերցարան և կամ թե թեյարան հիմնել, նա միշտ շարժում էր գլուխը և ասում կամաց:

— Այդ, իհարկե, այդպես է, այդ բոլորը հրաշալի է, բայց չի՞նի՞ թե հանկարծ մի բան դուրս գա:

Ամեն կարգի խախտումները, անճշտությունները, շեղումներն ու կանոնից դուրս գալը նրան մտահոգություն էր պատճառում, թեև թվում էր, իսկապես նրա ի՞նչ գործն է: Եթե ընկերներից մեկը ուշանում էր մադթանքի գալու, կամ լուրեր էին պտտվում գիմնագիստների մի որևէ չարության մասին, կամ թե դաստիարակչուհուն ուշ երեկոյան տեսնում էին սպայի հետ գնալիս, Բելիկովը սաստիկ անհանգստանում էր, շարունակ ասում, չի՞նի՞ թե հանկարծ մի բան դուրս գա: Իսկ մանկավարժական ժողովներում նա մեզ ուղղակի տանջում էր իր զգուշությամբ, կասկածամտությամբ ու զուտ պատյանային դատողություններով, թե այ՛ արական և իգական գիմնագիստներում երիտասարդությունն իրեն վատ է պահում, շատ է աղմկում դասարաններում,— ախ, չի՞նի՞ թե դա իշխանությանը հասնի, ախ, չի՞նի՞ թե մի բան դուրս գա, և լավ չի՞ լինի արդյոք, եթե երկրորդ դասարանից Պետրովը, իսկ չորրորդից էլ՝ Եգորովը հեռացվեն գիմնագիստից: Եվ ի՞նչ էք կարծում: Իր հառաչանքներով, մորմոքներով, իր գունատ, փոքրիկ երեսի վրայի մուգ ակնոցով,— գիտեք, ժանտաքիսի նման փոքրիկ երես ուներ,— նա ճնշում էր բոլորիս, և մենք զիջում էինք. Պետրովի ու Եգորովի վարքի թվանշանները պակասեցնում էինք, նրանց կարգեր նստեցնում և վերջ ի վերջո էլ հեռացնում էինք թե՛ Պետրովին և թե՛ Եգորովին: Բելիկովը մի տարօրինակ սովորություն ուներ՝ այցելել մեր բնակարանները: Գալիս էր ուսուցիչներից մեկի մոտ, նստում ու լռում, կարծես ինչ-որ բան էր տնտղում: Այդպես լուռ կնստեր մի երկու ժամ ու կգնար: Այդ բանը նա «ընկերների հետ բարի հարաբերություններ պահպանել» էր անվանում և, իհարկե, մեզ մոտ գալն ու նստելը շատ

ծանր էր նրա համար, բայց գալիս էր միմիայն այն պատճառով, որ դա իր ընկերական պարտականությունն էր համարում: Մենք՝ ուսուցիչներս, վախենում էինք նրանից: Մինչև անդամ դիրեկտորն էլ էր վախենում: Դեհ, ո՞վ իմանա, մեր ուսուցիչները բոլորն էլ շատ խելոք, կարգին մարդիկ են, Տուրգենևի ու Ծչեդրինի գրվածքներով կրթված, սակայն, չնայած դրան, այդ մարդը, որ շարունակ կրկնակոշիկներով ու հովանոցով էր ման գալիս, ամբողջ տասնհինգ տարի իր բռի մեջ էր պահում ողջ գիմնազիան: Ասենք, ինչո՞ւ միայն գիմնազիան: Ամբողջ քաղաքը: Մեր կանայք շաբաթ օրերը ընտանեկան ներկայացումներ չէին կազմակերպում, վախենալով, չլինի թե նա իմանա: Հոգևորականությունն էլ էր քաշվում նրա մոտ պաս ուտել և թուղթ խաղալ: Այդպիսի մարդկանց ազդեցության պատճառով, ինչպես Բելիկովն էր, վերջին տասը-տասնհինգ տարվա ընթացքում մեր քաղաքում մարդիկ սկսել են ամեն բանից վախենալ: Վախենում են բարձրաձայն խոսել, նամակներ ուղարկել, ծանոթություն հաստատել, գրքեր կարդալ, վախենում են օգնել աղքատներին, գրագիտություն սովորեցնել...

Իվան Իվանիչը, կամենալով ինչ-որ բան ասել, հազաց, բայց նախ վառեց ծխամորճը, նայեց լուսնին և հետո արդեն ասաց ընդմիջումներով.

— Այո, խելացի, կարգին մարդիկ են. և՛ Ծչեդրին են կարդում, և՛ Տուրգենև, զանազան Բոկլներ և այլն, բայց տես, որ ենթարկվել, համբերել են... հենց դա է բանը:

— Բելիկովը ապրում էր նույն տանը, որտեղ նաև ես էի ապրում,— շարունակեց Բուրկինը,— հենց նույն հարկում, դուռը դռանս դիմաց, մենք հաճախ էինք հանդիպում, և ես ծանոթ էի նրա ընտանեկան կյանքին: Տանն էլ նույն բանն էր. խալաթ, թասակ, լուսամատների խլափեղկեր, սողնակներ, մի ամբողջ շարք ամեն տեսակ փակեր, փակիչներ և՛ ախ, չլինի թե հանկարծ մի բան դուրս գա: Պասուց կերակուր ուտելը վնասակար էր համարում, իսկ ուտիսուց ուտելն էլ չէր կարելի, որովհետև գուցե ասեին, թե Բելիկովը պաս չի պահում, և նա կովի յուղով տապակած ձուկ էր ուտում, մի բան, որ պասուց չէ և չի էլ կարելի ասել, թե ուտիսուց է: Կին ծառա չէր պահում, վախենալով, որ իր մասին վատ բան չմտածեն, այլ խոհարար էր պահում, մոտ վաթսուն տարեկան, հարբեցող ու կիսախելագար մի ծերուհի, Աֆանասի անունով, որը մի ժամանակ դենչիկ էր եղել և քիչումիչ եփել գիտեր: Այդ Աֆանասին սովորաբար կանգնում էր դռան մոտ, ձեռքերը կրծքին խաչած և շարունակ մոթմոթում էր միևնույն բանը, խոր հառաչելով.

— Նրանք հիմա խիստ են շատացել:

Բելիկովի ննջարանը փոքր էր, կարծես արկղ լիներ, մահճակալը վարագույրով էր ծածկված: Անկողին մտնելիս նա գլուխը կոխում էր վերմակի տակ: Խիստ շոգ էր լինում, հեղձուկ, իսկ քամին խփում էր փակ դռներին, ոռնում էր վառարանի մեջ, խոհանոցից տնքոցներ էին լսվում, չարագուշակ տնքոցներ...

Նա սարսափում էր վերմակի տակ: Վախենում էր, չլինի՞ թե մի բան դուրս գա, չլինի՞ թե Աֆանասին իրեն մորթի, չլինի՞ թե գողեր մտնեն, և հետո ամբողջ գիշերը անհանգիստ երազներ էր տեսնում: Իսկ առավոտյան, երբ մենք միասին գիմնազիա էինք գնում, նա գունատ ու տխուր էր լինում, և պարզ երեւում էր, որ այդ բազմամարդ գիմնազիան, ուր

գնում էր նա, սարսափելի, ատելի էր նրա ողջ էությանը, և որ ինձ հետ գնալն էլ այդ միայնությունն սիրող մարդու համար շատ ծանր էր:

— Խիստ շատ են աղմկում մեր դասարաններում,— ասում էր նա, կարծես աշխատելով բացատրության գտնել իր ձանր զգացմունքին:— Ոչ մի բանի նման չէ:

Եվ հունարենի այդ ուսուցիչը, այդ պատյանով մարդը, կարո՞ղ էք երևակայել, քիչ մնաց որ ամուսնանա:

Իվան Իվանիչը արագ շուռ գալով՝ նայեց մարագից ներս, ասաց.

— Կատա՛կ էք անում:

— Այո, քիչ մնաց որ ամուսնանա, որքան էլ դա տարօրինակ թվա: Մեզ մոտ պատմության և աշխարհագրության մի նոր ուսուցիչ նշանակեցին, ոմն Կովալենկո, Միխայիլ Սավվիչ, խոխոլներից: Նա մենակ չեկավ, այլ քրոջ՝ Վարենկայի հետ: Մի բարձրահասակ, թխադեմ երիտասարդ էր, խոշոր ձեռքերով և դեմքից էլ երևում էր, որ բամբ ձայն ունի, և իրոք, ձայնը կարծես տակառից էր դուրս գալիս, բ՛ւ-բո՛ւ-բո՛ւ... Իսկ քույրը, որ արդեն երիտասարդ չէր, մոտ երեսուն տարեկան, բայց նույնպես բարձրահասակ, լավ կազմվածքով, թուխ հոնքերով, կարմրաթշիկ,— մի խոսքով՝ ոչ թե աղջիկ, այլ մարմելադ, և այնպես կրակոտ, աշխույժ-աղմկարար, շարունակ մալոռուսական ռոմանսներ էր երգում ու քրքշում: Մի չնչին առիթ՝ ու հա՛-հա՛-հա՛, քրքշում էր կարկաչուն ծիծաղով: Մեր առաջին հիմնավոր ծանոթությունը Կովալենկոների հետ, հիշում եմ, դիրեկտորի անվանակոչության օրը եղավ: Մռայլ, խիստ տաղտկալի մանկավարժների շրջանում, որոնց համար անվանակոչության գնալն էլ մի պարտականություն էր համարվում, հանկարծ տեսնում ենք մի նոր Աֆրոդիտե ծնվեց փրփուրի միջից. ման է գալիս ձեռքը կողքին դրած, քրքշում է, երգում, պարում... նա մե՞ծ զգացմունքով երգեց «Викот витры», հետո էլի մի ռոմանս, հետո էլ մեկը և բոլորիս էլ հիացրեց, բոլորիս, նույնիսկ Բելիկովին: Նա նստեց օրհորդի մոտ ու ասաց քաղցր ժպտալով.

— Մալոռուսական լեզուն իր քնքշությամբ և հաճելի հնչունությամբ հին հունարենն է հիշեցնում:

Այդ խոսքերը շոյեցին օրհորդին, նա սկսեց ոգևորությամբ ու համոզիչ կերպով պատմել Բելիկովին, թե Գաղյայի գավառում իրենք ազարակ ունեն, իսկ ազարակում ապրում է մայրը, և այնտեղ այնպիսի՝ տանձեր, այնպիսի՝ սեխեր, այնպիսի՝ դդումներ կան: Խոխոլները դդումին կաբակ են ասում, իսկ գինետանը՝ *շինոկ*, և նրանք բորշք պոմիդորով ու բադրիչանով են եփում «այնպե՛ն համով, այնպե՛ն համով, որ ուղղակի հիանալի է»:

Լսում էինք մենք, լսում էինք և հանկարծ բոլորիս մեջ միևնույն միտքը ծագեց:

— Վատ չի լինի, եթե դրանց ամուսնացնենք,— կամացուկ ասաց ինձ դիրեկտորի կինը:

Մենք բոլորս էլ, չգիտես ինչու, հիշեցինք, որ մեր Բելիկովը ամուսնացած չէ, և մեզ տարօրինակ թվաց, որ մինչ այդ ինչ-որ չէինք նկատել, բոլորովին աչքաթող էինք արել նրա կյանքի այդ կարևոր մանրամասնությունը: Ինչպես է նա, առհասարակ, վերաբերվում կանանց, ինչպես է իր համար լուծում այդ էական հարցը: Առաջ դա բոլորովին չէր

հետաքրքրում մեզ, գուցե մեր մտքով անգամ չէր անցնում, թե մի մարդ, որ ամեն եղանակի կրկնակոշիկներով է ման գալիս և քնում է վարագույրի տակ, ընդունակ է սիրելու:

— Բելիկովի քառասունը վաղուց անցել է, իսկ օրիորդը երեսուն է...— բացատրեց իր միտքը դիրեկտորի կինը:— Ինձ թվում է, նա կամուսնանա Բելիկովի հետ:

Ձանձրության ինչե՛ր ասես չեն անում մեր գավառներում, ինչքա՛ն ավելորդ, հիմար բաներ են կատարվում: Եվ դա նրանից է, որ երբեք այն չի արվում, ինչ հարկավոր է: Դեհ, իսկապես, ինչո՞ւ հանկարծ մենք կարիք զգացինք ամուսնացնել այդ Բելիկովին, որին նույնիսկ երբեք չէր էլ կարելի երևակայել ամուսնացած վիճակում: Դիրեկտորի կինը, տեսչի կինը և բոլոր մեր գիմնազիական տիկիները մի տեսակ կենդանություն ստացան, նույնիսկ գեղեցկացան, կարծես հանկարծ տեսան իրենց կյանքի նպատակը: Վերատեսչի կինը թատրոնում օթյակ է վերցնում, և ահա— նրա օթյակում նստած է Վարենկան՝ հովհարը ձեռքին, այնպե՛ս փայլուն, երջանիկ, իսկ նրա կողքին Բելիկովը, փոքրիկ, կեռացած, կարծես նրան տնից արքցանով են դուրս քաշել: Ես եմ երեկոյթ տալիս, և տիկիները պահանջում են, որ անպատճառ հրավիրեմ թե՛ Բելիկովին և թե՛ Վարենկային: Մի խոսքով մեքենան գործի է ընկել: Բանից պարզվում է, որ Վարենկան դեմ չի ամուսնանալուն: Եղբոր մոտ ապրելը շատ էլ հաճելի չէր նրան, ամբողջ օրերով շարունակ միմիայն վիճում ու կռվում էին: Ահա ձեզ մի տեսարան. Կովալենկոն գնում է փողոցով, բարձրահասակ ու հաղթանդամ, ասեղնագործված շապկով, մազերի փունջը գլխարկի տակից ճակատին թափված, մի ձեռքում գրքերի կապոցը, իսկ մյուսում՝ ուստերով հաստ ձեռնափայտը: Նրա հետևից գնում է քույրը, նույնպես գրքերով բեռնված:

— Միխայիլ՛կ, ախր դու դա չե՛ս կարդացել,— բարձրաձայն վիճում է քույրը:— Ախր քեզ ասում եմ, երդվում եմ, դա բոլորովին չե՛ս կարդացել:

— Իսկ ես քեզ ասում եմ, որ կարդացել եմ,— բղավում է Կովալենկոն, ձեռնափայտը ուժգնորեն մայթին խփելով:

— Ախ, տե՛ր իմ աստված, Մինչի՛կ: Ինչո՞ւ ես բարկանում, չե՞ որ մեր վեճը սկզբունքային է:

— Իսկ ես քեզ ասում եմ, որ կարդացել եմ,— ավելի բարձր է բղավում Կովալենկոն:

Իսկ տանը, հենց որ մի օտար մարդ է լինում, իսկույն կռիվն սկսվում է: Այդպիսի կյանքը, անշուշտ, ձանձրացրել էր, քրոջ մեջ ցանկություն կար սեփական անկյուն ունենալ, դեհ, տարիքն էլ պետք է նկատի առնել, այդ տարիքում արդեն երկար-բարակ ընտրություն չես անում, ում հետ էլ ասես կամուսնանաս, թեկուզ հունարենի ուսուցչի: Այն էլ պիտի ասել, որ մեր օրիորդներից մեծ մասի համար միևնույն է ինչպիսի մարդու էլ գնան, միայն թե ամուսնանան: Այսպես թե այնպես Վարենկան սկսեց բացահայտ կերպով բարեհաճություն ցույց տալ մեր Բելիկովին:

Իսկ Բե՛լիկովը: Նա Կովալենկոյի մոտ էլ նույն կերպ էր գնում, ինչպես մեզ մոտ: Գնում նստում էր ու լռում: Նա լուռ էր, իսկ Վարենկան նրա համար երգում էր «Вьют витры», կամ մտախոհ նայում նրան իր թուխ աչքերով և կամ հանկարծ քրքշում էր.

— Հա՛-հա՛-հա՛:

Սիրային գործերում, մանավանդ ամուսնության մեջ, ներշնչումը մեծ դեր է կատարում: Բոլորն էլ, թե՛ ընկերները, թե՛ տիկիները, սկսեցին հավատացնել Բեյիկովին, որ նա պետք է ամուսնանա, որ նրան այլապես իր կյանքում ոչինչ չի մնում անելու, բացի ամուսնանալուց: Մենք բոլորս էլ շնորհավորում էինք նրան, շատ լուրջ դեմքով զանազան տհաճ ու գռեհիկ բաներ էինք ասում, թե՛ օրինակ, ամուսնությունը լուրջ քայլ է: Բացի դրանից՝ Վարենկան էլ տգեղ չէր, հետաքրքիր օրիորդ էր, ստատսկի խորհրդականի աղջիկ, ունեին ազարակ, և որ գլխավորն է, դա առաջին կինն էր, որը նրան սիրալիր և սրտակից էր վերաբերվում: Բեյիկովը գլխահան եղավ և որոշեց, թե իսկապես հարկավոր է ամուսնանալ:

— Այ, հենց այդ ժամանակ էլ հարկավոր էր նրանից կրկնակոշիկներն ու հովանոցը իլել,— ասաց Իվան Իվանիչը:

— Երևակայեք, դա անհնար եղավ, Վարենկայի նկարը նա դրել էր իր սեղանի վրա և շարունակ գալիս էր ինձ մոտ, խոսում էր Վարենկայի և ընտանեկան կյանքի մասին, ասում էր, թե ամուսնությունը շատ լուրջ քայլ է: Կովալենկոների մոտ էլ հաճախ էր լինում, բայց իր ապրելու ձևը մազաչափ անգամ չփոխեց: Մինչև իսկ, ընդհակառակն, ամուսնանալու որոշումը նրա վրա մի տեսակ հիվանդոտ ազդեցություն ունեցավ, նա նիհարեց, գունատվեց և կարծես, էլ ավելի խոր պահվեց իր պատյանի մեջ:

— Վարվառա Սավվիչնան ինձ դուր է գալիս,— ասում էր նա ինձ թույլ և ծուռ ժպիտով,— ես էլ գիտեմ, որ ամեն մի մարդու ամուսնանալ անհրաժեշտ է, բայց թե... այս բոլորը, գիտե՞ք, մի տեսակ հանկարծ եղավ... Պետք է մտածել:

— Էլ ի՞նչ մտածել,— ասում են նրան:— Ամուսնացեք, վերջացավ գնաց:

— Չէ՛, ամուսնությունը լուրջ քայլ է, հարկավոր է նախօրոք կշռել հետագա պարտականությունները, պատասխանատվությունը... որ հետո մի բան չդուրս դա: Դա ինձ այնպես է անհանգստացնում, ես հիմա գիշերները բոլորովին չեմ քնում: Եվ, ճիշտն ասած, վախենում եմ. նա ու իր եղբայրը ինչ-որ տարօրինակ գաղափարներ ունեն, նրանք, գիտե՞ք, ինչ-որ տարօրինակ կերպ են դատում, նրա բնավորությունն էլ խիստ աշխույժ է: Կամուսնանաս, իսկ հետո, ո՞վ գիտե, հանկարծ մի որևէ փորձանքի մեջ կընկնես:

Նա առաջարկություն չէր անում Վարենկային, շարունակ հետաձգում էր՝ մեծ ցավ պատկառելով դիրեկտորի կնոջը և մեր բոլոր տիկիներին: Շարունակ հետագա պարտականություններն ու պատասխանատվությունն էր կշռում, մինչդեռ համարյա ամեն օր զբոսնում էր Վարենկայի հետ, գուցե մտածելով՝ թե իր դրության մեջ եղած մարդու համար այդպես էլ հարկավոր է, ու ինձ մոտ էր գալիս ընտանեկան կյանքի մասին խոսելու: Շատ հավանական էր, որ վերջ ի վերջո նա առաջարկություն աներ և իրականաբար այն անպետք ու հիմար ամուսնություններից մեկը, որ հազարներով կատարվում են մեզ մոտ ձանձրույթից ու անգործությունից, եթե հանկարծ մի kolossalische Scandal տեղի չունենար: Պետք է ասել, որ Վարենկայի եղբայրը՝ Կովալենկոն, իր ծանոթության հենց առաջին օրից ասեց Բեյիկովին և չէր կարող նրան տանել:

— Չե՛մ հասկանում,— ասում էր նա մեզ, ուսերը վեր քաշելով,— չե՛մ հասկանում, ինչպե՛ս էք կարողանում տանել այդ մատնիչին, այդ գարշելի ռեխին: Է՛հ, պարոններ,

ինչպե՞ս էք կարողանում այստեղ ապրել: Խեղդող, զարշելի մթնոլորտ է ձեզ մոտ: Մի՞թե դուք մանկավարժներ, ուսուցիչներ էք: Դուք չին գոփողներ էք, ձեզ մոտ ոչ թե գիտության տաճար է, այլ հնագանդության վարչություն, որտեղից թթված զարշահոտություն է գալիս, ինչպես ոստիկանական պահակատնից: Ո՛չ, եղբայրներ, ձեզ հետ մի քիչ էլ կապրեմ ու կգնամ իմ ազարակը, այնտեղ ինձ համար հանգիստ կապրեմ ու կսկսեմ փոքրիկ խախուղներին դաս տալ: Կգնամ, իսկ դուք մնացեք այստեղ ձեր Հուդայի հետ, նրա գլուխն էլ քարը:

Կամ թե մինչև արցունքները ծիծաղում էր նա, մերթ քամբ, մերթ քարակ ճչացող ձայնով ու հարցնում էր ինձ, ձեռքերը տարածելով օդի մեջ.

— Ինչի՞ համար է գալիս ինձ մոտ նստում: Ի՞նչ է հարկավոր նրան: Նստում ու նայում է:

Նա մինչև իսկ անուն էր կայցրել Բելիկովին՝ «глитай адож паук»: Եվ մենք, հասկանալի է, խուսափում էինք նրա հետ խոսել, թե քույրը՝ Վարենկան, մտադիր է այդ «адож паук»-ի հետ ամուսնանալ: Իսկ երբ մի անգամ դիրեկտորի կինը ակնարկեց նրան, թե լավ կլինի, եթե նրա քույրն ամուսնանա այնպիսի մի պատկառելի ու բոլորից հարգված մարդու հետ, ինչպիսին Բելիկովն է, նա հոնքերը կիտեց ու մոթմոթաց.

— Այդ իմ գործը չէ: Թեկուզ օձի հետ ամուսնանա, ես չեմ սիրում ուրիշի գործերին խառնվել:

Հիմա լսեք, թե վերջն ինչ պատահեց: Մի ինչ-որ չարանճի ծաղրանկարիչ նկարեց Բելիկովը գնում է կրկնակոշիկները հագին, անդրավարտիքի ծայրերը ետ ծալած, հովանոցը գլխին և հետը՝ Վարենկան, նրան թևանցուկ արած: Նկարի տակ գրված էր. «Սիրահարված անթրոպոսը»: Արտահայտությունը, հասկանում էք, զարմանալի լավ էր դուրս բերված: Նկարիչը, ինչպես երևում էր, մի քանի գիշեր էր աշխատել, որովհետև թե՛ արական և թե՛ իգական գիմնագիաների ու սեմինարիայի բոլոր ուսուցիչները և թե՛ չինովնիկները՝ բոլորն էլ մի-մի օրինակ ստացել էին. Բելիկովն էլ էր ստացել: Ծաղրանկարը նրա վրա թողեց ամենաձանր տպավորությունը:

Բոլորս միասին դուրս ենք գալիս տնից,— դա ճիշտ մայիսի մեկի օրն էր, կիրակի օր, և մենք բոլորս էլ, ուսուցիչներս ու աշակերտները, պայմանավորվել էինք հավաքվել գիմնագիայի մոտ ու հետո միասին գնալ քաղաքից դուրս— անտառ. ճանապարհ ենք ընկնում, իսկ Բելիկովը բոլորովին կանաչ գույն է ստացել, մութ ամպից էլ մռայլ է:

— Ինչպիսի վատ ու չար մարդիկ կան,— ասաց նա, և շրթունքների դողացին:

Ես նույնիսկ խղճացի նրան: Գնում ենք և հանկարծ, երևակայում էք, Կովալենկոն սլանում է հեծանիվով, հետևից էլ Վարենկան՝ նույնպես հեծանիվով, կարմրած, հոգնած, բայց ուրախ ու զվարթ:

— Մենք ձեզանից առաջ կլինենք այնտեղ,— կանչում է նա:— Տեսեք, ի՞նչ չավ, ի՞նչ լավ եղանակ է, ուղղակի հրաշալի է:

Եվ երկուսն էլ անհետացան: Բելիկովն և կանաչից սպիտակի փոխվեց և կարծես քարացավ: Կանգ առավ, նայեց ինձ...

— Ներողություն, սա ի՞նչ բան էր,— հարցրեց նա:— Կամ գուցե տեսողությունս է ինձ խաբում: Մի՞թե գիմնագիայի ուսուցիչներին ու կանանց վայել է հեծանիվ նստելը:

— Ի՞նչ անվայել բան կա այստեղ,— ասացի ես:— Թող նստեն, ինչքան որ ուզում են:

— Բայց ինչպե՞ս կարելի է,— բացականչեց նա, զարմանալով իմ հանգիստ լինելու վրա:— Այդ Ի՞նչ եք ասում:

Նա այն աստիճան զարմացած էր, որ էլ չուզեց շարունակել ճանապարհը ու տուն վերադարձավ:

Լետևյալ օրը նա շարունակ ջղային կերպով շփում էր ձեռքերը ու ցնցվում, դեմքից երևում էր, որ իրեն վատ է զգում: Պարապմունքն էլ չվերջացած՝ տուն գնաց, մի բան, որ առաջին անգամ էր նրա հետ պատահում իր կյանքում: Չճաշեց էլ: Իսկ երեկոյան դեմ, չնայած դրսում ուղղակի ամառային եղանակ էր, ավելի տաք հագնվեց ու գնաց Կովալենկոների մոտ: Վարենկան տանը չէր, նա միայն եղբորը գտավ:

— Նստեցեք, խոնարհաբար խնդրում եմ,— ասում է Կովալենկոն սառը և հոնքերը կիտելով. նրա դեմքը քնաթաթախ էր, հենց նոր էր վեր կացել ճաշից հետո հանգստանալուց և շատ վատ տրամադրության մեջ էր:

Բելիկովը մոտ մի տասը բռայե նստեց լուռ, հետո սկսեց.

— Ես ձեզ մոտ սիրտս հանգստացնելու եմ եկել: Ինձ համար շա՛տ, շա՛տ ծանր է: Մի ինչ-որ պասկվիլներ նկարող ծաղրական դիրքով նկարել է ինձ ու էլի մի անձնավորության, որ մոտ է մեզ երկուսիս: Պարտք եմ համարում ձեզ հավատացնելու, որ ես այդ բանի մեջ ոչ մի բաժին չունեմ.... Ես ոչ մի առիթ չեմ տվել այդպիսի ծաղրի համար, ընդհակառակը՝ ես ամբողջ ժամանակ ինձ պահել եմ միանգամայն կարգին մարդու պես:

Կովալենկոն նստել էր թթված և լուռ էր: Բելիկովը մի քիչ սպասեց և շարունակեց ցածր, տխուր ձայնով.

— Ձեզ ասելու մի բան էլ ունեմ: Ես վաղուց եմ ծառայում, իսկ դուք նոր եք սկսում ծառայել, և ես իմ պարտքն եմ համարում, իբրև ավագ ընկեր, նախազգուշացնել ձեզ: Դուք հեծանիվ եք նստում, իսկ այդ զվարճությունը բոլորովին անվայել է երիտասարդությանը կրթող մարդու համար:

— Իսկ ինչո՞ւ,— հարցրեց Կովալենկոն թավ ձայնով:

— Մի՞թե դեռ բացատրելու կարիք կա, Միխայիլ Սավվիչ, մի՞թե այդ հասկանալի չէ: Եթե ուսուցիչը հեծանիվով է ման գալիս, էլ ի՞նչ է մնում աշակերտներին անելու: Նրանց մնում է միայն գլխների վրա ման գալ: Իսկ քանի որ շրջաբերականով այդ բանը թույլատրված չէ, կնշանակի չի կարելի: Ես երեկ սարսափեցի, երբ տեսա ձեր քրոջը, աչքերս ուղղակի մթնեցին: Կինը կամ աղջիկը հեծանիվի վրա՝ դա սարսափելի է:

— Իսկապես դուք ի՞նչ եք ցանկանում:

— Ես միայն մի բան եմ ցանկանում՝ նախազգուշացնել ձեզ, Միխայիլ Սավվիչ: Դուք երիտասարդ եք, ձեր սպագան ձեր առջևն է, պետք է շա՛տ, շա՛տ զգույշ պահեք ձեզ, այնինչ դուք ամեն բան այնպե՛ս արհամարհում եք, օ՛հ, այնպե՛ս արհամարհում եք:

Ասեղնագործած շապկով եք ման գալիս, փողոցում շարունակ ինչ-որ գրքերով եք բեռնված, իսկ հիմա էլ՝ հեծանիվ: Որ դուք ու ձեր քույրը հեծանիվով եք ման գալիս՝ դիրեկտորը կիմանա, հետո էլ լուրը կհասնի հոգաբարձուին... Ի՞նչ լավ բան կարող է դուրս գալ:

— Որ ես ու իմ քույրը հեծանիվով ենք ման գալիս՝ այդ ոչ ոքի գործը չէ,— ասաց Կովալենկոն և ամբողջովին կարմրեց:— Իսկ ով իմ տնային ու ընտանեկան գործին խառնվի, ես նրան գրողի ծոցը կուղարկեմ:

Բելիկովը գունատվեց ու վեր կացավ:

— Եթե դուք ինձ հետ այդպիսի տոնով եք խոսում, ես այլևս անկարող եմ շարունակել,— ասաց նա:— Եվ խնդրում եմ ձեզ իմ ներկայությամբ երբեք այդպես չարտահայտվել մեծավորների մասին: Դուք պետք է հարգանքով վերաբերվեք դեպի իշխանավորները:

— Բայց մի՞թե իշխանավորների մասին ես մի վատ բան ասացի,— հարցրեց Կովալենկոն, բարկությամբ նրան նայելով:— Խնդրեմ, ինձ հանգիստ թողեք: Ես ազնիվ մարդ եմ և մի այնպիսի պարոնի հետ, ինչպիսին դուք եք, չեմ ցանկանում խոսել: Ես չեմ սիրում լրտեսներին:

Բելիկովը ջղային կերպով իրար անցավ, սկսեց շտապ հագնվել սարսափի արտահայտությունը դեմքին: Առաջին անգամն էր իր կյանքում, որ այդպիսի կոպտություններ էր լսում:

— Կարող եք ասել, ինչ որ կամենում եք,— ասաց նա նախասենյակից դուրս գալով սանդղահարթակ: Միայն թե ես պետք է նախագգուշացնեմ ձեզ. գուցե ինչ-որ մեկը մեզ լսեց, ուստի որպեսզի չխեղաթյուրեն մեր ասածները և մի որևէ բան դուրս չգա, ես պիտի գեկուցեմ պարոն դիրեկտորին մեր խոսակցության բովանդակությունը... ընդհանուր գծերով: Ես պարտավոր եմ այդ անել:

— Չեկուցե՛լ: Գնա՛, գեկուցի՛ր:

Կովալենկոն հետևից բռնեց նրա օձիքը ու հրեց, և Բելիկովը սանդուղքի գլխից գլորվեց ցած, թփթփացնելով իր կրկնակոշիկներով: Սանդուղքը բարձր ու դիք էր, բայց նա անվնաս գլորվեց մինչև ցած, վեր կացավ և ձեռքը տարավ քթին՝ անվնաս է արդյոք ակնոցը: Բայց հենց այն ժամանակ, երբ նա գլորվում էր սանդուղքից, Վարենկան ներս մտավ ու հետն էլ երկու տիկին. նրանք կանգնել էին ցածում ու նայում էին, իսկ դա Բելիկովի համար ամենից սարսափելին էր: Ավելի լավ էր, կարծես, իր վիզը, ոտները կոտրեր, քան ծաղրի առարկա դառնար. չէ՞ որ հիմա ամբողջ քաղաքը կիմանա, լուրը դիրեկտորին, հոգաբարձուին կհասնի,— ախ, չլինի՞ թե մի բան դուրս գա,— նոր ծաղրանկար կնկարեն և այս բոլորը կվերջանա նրանով, որ կիրամայեն հրաժարական տալ...

Երբ նա վեր կացավ, Վարենկան ճանաչեց նրան և, նայելով նրա ծիծաղելի դեմքին, ճմռթված վերարկուին, կրկնակոշիկներին, ոչինչ չհասկանալով, ենթադրեց թե նա ինքն է պատահամար վայր ընկել, և, չկարողանալով զսպել իրեն, տնով մեկ բարձր ծիծաղեց.

— Հա՛-հա՛-հա՛...

Եվ այդ բարձրաձայն ու քահ-քահ ծիծաղով էլ ամեն ինչ վերջացավ. թե՛ նշանադրությունը և թե՛ Բելիկովի երկրային գոյությունը: Այլևս նա չէր լսում, թե ինչ էր ասում Վարենկան, և ոչինչ չէր տեսնում: Տուն վերադառնալով, նա ամենից առաջ սեղանի վրայից վերցրեց նկարը, իսկ հետո պառկեց և այլևս չվերկացավ:

Մի երեք օր հետո ինձ մոտ եկավ Աֆանասին ու հարցրեց՝ հարկավոր չէ՞, արդյոք, բժիշկ կանչել, որովհետև պարոնի հետ ինչ-որ բան է կատարվում: Ես շտապեցի Բելիկովի մոտ: Նա պառկած էր վարագույրի հետևը, վերմակով ծածկված և լուռ էր. մի բան հարցնելիս նա միայն այդ կամ ոչ էր ասում ու էլ ոչ մի ձայն: Նա պառկած էր, իսկ Աֆանասին կողքին շարունակ ման էր գալիս մռայլ, հոնքերը կիտած, խոր հառաչանքներ արձակելով. բերանից էլ օղու հոտ էր փչում, ինչպես գինետնից:

Մեկ ամիս հետո Բելիկովը մեռավ: Նրան թաղեցինք մենք բոլորս, այսինքն՝ երկու գիմնագիան և սեմինարիան: Այժմ երբ նա արդեն պառկած էր դագաղի մեջ, դեմքի արտահայտությունը հեզ, դուրեկան, մինչև իսկ զվարթ էր, կարծես ուրախացել էր, որ վերջապես իրեն մի այնպիսի պատյանի մեջ դրին, որի միջից այլևս երբեք չպիտի դուրս գա: Այո՛, նա հասել էր իր իդեալին: Եվ կարծես ի պատիվ նրա, հուղարկավորության ժամանակ խիստ ամպամած ու անձրևային եղանակ էր, և մենք բոլորս կրկնակոշիկներով ու հովանոցով էինք: Վարենկան էլ ներկա էր թաղմանը, և երբ դագաղը իջեցնում էին գերեզման, լաց եղավ: Ես նկատեցի, որ խախոլ կանայք կամ լաց են լինում և կամ ծիծաղում են, միջին տրամադրություն նրանք չունեն:

Խոստովանում եմ, այնպիսի մարդկանց թաղելը, ինչպես Բելիկովն է, մեծ հաճույք է: Երբ գերեզմանոցից վերադառնում էինք, բոլորս էլ կեղծ պարկեշտ ու թթված դեմք ունեինք, ոչ ոք չէր ուզում մեր այդ գոհունակության զգացմունքն արտահայտել, մի զգացմունք, որ նման է վաղուց, շատ վաղուց, դեռ մանկության ժամանակ ունեցած այն զգացմունքին, երբ տան մեծերը գնում էին մի որևէ տեղ, և մենք մի երկու ժամ վազվզում էինք այգում, կատարյալ ազատություն վայելելով: Ախ, ազատություն, ազատություն: Նույնիսկ ակնարկը, նույնիսկ թույլ հույսը նրան հասնելու մարդու հոգուն թևեր է տալիս, այնպես չէ՞:

Գերեզմանոցից լավ տրամադրությամբ վերադարձանք: Բայց հագիվ մի շաբաթ անցած, կյանքն սկսեց առաջվա պես ընթանալ, նույնպես մռայլ, հոգեմաշ, աննպատակ, շրջաբերականներով չարգելված, բայց և բոլորովին չթույլատրված մի կյանք. դրությունը չլավացավ: Եվ իսկապես՝ Բելիկովին թաղեցինք, բայց դեռ ինչքան՝ այդպիսի պատյանով մարդիկ մնացին, քանի՛սն էլ դեռ կլինեն:

— Բանն էլ հենց այդ է, է՛,— ասաց Իվան Իվանիչն ու վառեց ծխամորճը:

— Զանի՛սն էլ դեռ կլինեն,— կրկնեց Բուրկինը:

Գիմնագիայի ուսուցիչը դուրս եկավ մարագից: Դա մի փոքրահասակ, հաստիկ ու բոլորովին ճաղատ մարդ էր, սև մորուքը քիչ էր մնում գոտուն հասներ: Նրա հետ դուրս եկան երկու շուն:

— Լուսի՛նը, լուսի՛նը,— ասաց նա վեր նայելով:

Արդեն կեսգիշեր էր: Աջ կողմում երևում էր ամբողջ գյուղը, երկար փողոցը ձգվում էր հեռու, մոտ հինգ վերստ: Ամեն ինչ խաղաղ ու խոր քնի մեջ էր ընկղմած. ո՛չ մի շարժում, ո՛չ մի ձայն, նույնիսկ անհավատալի էր, թե բնությունը կարող է այդպես խաղաղ լինել: Երբ լուսնյակ գիշերով տեսնում ես գյուղական լայն փողոցը՝ իր խրճիթներով, դեզերով ու քնած ուռենիներով, հոգիդ էլ մի տեսակ խաղաղվում է. իր այդ հանդարտության մեջ աշխատանքից, հոգսերից ու վշտից խուսափած և գիշերային սովերների մեջ թաքնված հոգին մի տեսակ հեզահամբույր, տխուր ու գեղեցիկ է դառնում, և թվում է, թե աստղերն էլ են նրան փաղաքշանքով ու զգվանքով նայում, և որ այլևս չարություն չկա երկրի վրա, ամեն ինչ լավ ու անդորր է: Ջախ կողմը, գյուղի ծայրից սկսվում էր դաշտը, որ երևում էր շատ հեռու, մինչև հորիզոնը, և լուսնի լույսով ողողված այդ դաշտի ամբողջ ընդարձակության վրա նույնպես ո՛չ մի շարժում, ո՛չ մի ձայն չկար:

— Բանն էլ հենց այդ է, է՛,— կրկնեց Իվան Իվանիչը:— Իսկ այն, որ մենք ապրում ենք նեղ ու խեղդուկ քաղաքում, անպետք թղթեր ենք մրոտում, վիճտ ենք խաղում— մի՞թե դա պատյան չէ: Իսկ այն, որ մեր ամբողջ կյանքն անց ենք կացնում անգործների, կովարարների, հիմարների ու անբան կանանց շրջանում, խոսում ու լսում ենք ամեն տեսակ անմտություններ, մի՞թե դա պատյան չէ: Այ թե ցանկանամ եք, ես մի շատ խրատական պատմություն կանեմ ձեզ:

— Չէ՛, արդեն ժամանակն է քնելու,— ասաց Բուրկինը:— Բարի գիշեր:

Երկուսով էլ մտան մարագը ու պառկեցին խոտի վրա: Երկուսն էլ արդեն ծածկվել ու սկսել էին ննջել, երբ հանկարծ թեթև ոտնաձայն լավեց՝ թը՛փ, թը՛փ... Ինչ-որ մեկը ման էր գալիս մարագից ոչ հեռու. գնում էր մի քիչ ու կանգ էր առնում, իսկ մի րոպե հետո նորից՝ թը՛փ, թը՛փ... Ծները գոմռայ սկսեցին:

— Մավրան է ման գալիս,— ասաց Բուրկինը:

Քայլերի ձայնը լռեց:

— Բավական չէ, որ տեսնում ու լսում ես, թե ինչպես են ստում,— սկսեց Իվան Իվանիչը, մյուս կողքի վրա շուռ գալով,— դեռ էլի քեզ են հիմար անվանում, որ այդ սուտը համբերում ես, մարսում ամեն տեսակ վիրավորանք ու ստորացում. ոչ միայն պահանջվում է, որ չհամարձակվես բացարձակ ասել, թե դու ազնիվ ու ազատ մարդկանց կողմն ես, այլև՝ ինքդ էլ սուտ խոսես, Ժպտաս, և այդ բոլորը մի կտոր հացի, մի տաք անկյունի, մի ինչ-որ գրոշանոց ողորմելի չինի համար է: Չէ՛, այլևս այսպես ապրել անհնար է:

— Է՛հ, դա արդեն դուք ուրիշ օպերայից եք երգում, Իվան Իվանիչ,— ասաց ուսուցիչը:— Ավելի լավ է քնենք:

Եվ մի տասը րոպե հետո Բուրկինն արդեն քնած էր: Իսկ Իվան Իվանիչը շարունակ մի կողքից մյուսն էր շուռ գալիս ու հառաչում, հետո վեր կացավ, նորից դուրս գնաց և դռան մոտ նստելով՝ ծխամորճը վառեց: